

Ivan Monolatii

Razem czy osobno? :
instytucjonalizacja etnicznych
podmiotów politycznych w Galicji
Habsburskiej na przełomie XIX i XX
wieku = Together or Separately? :
Institutionalization of Ethnic Political
Etnities in Habsburg's Galicia at the
Turn of the 19th and 20th Centuries

Spółeczeństwo. Edukacja. Język 5, 217-232

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SPOŁECZEŃSTWO
EDUKACJA
JĘZYK

Tom 5/2017, ss. 217-232
ISSN 2353-1266
e-ISSN 2449-7983
DOI: 10.19251/sej/2017.5(16)
www.sej.pwz.plock.pl

Ivan Monolatii

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Płocku

**RAZEM CZY OSOBNO? INSTYTUCJONALIZACJA
ETNICZNYCH PODMIOTÓW POLITYCZNYCH W GALICJI
HABSBURSKIEJ NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU**

TOGETHER OR SEPARATELY? INSTITUTIONALIZATION
OF ETHNIC POLITICAL ENTITIES IN HABSBURG'S GALICIA
AT THE TURN OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES

Abstrakt

Obiektem badań, podejmowanych w artykule, stały się procesy polityczne, zachodzące w Galicji Habsburskiej, związane z konsolidacją państwa oraz wspólnot etnicznych i wyznaniowych, tworzenie przez te ostatnie podmiotów politycznych, których działalność – w celu ochrony praw i interesów grup – określała specyfikę oraz tendencję w uprawianiu polityki publicznej. Ukraińska, polska, żydowska, niemiecka wspólnoty w Galicji były jednymi z największych w Imperium Habsburgów i stały się aktywnymi uczestnikami stosunków międzyetnicznych na obszarze Imperium. Analiza polityki narodowościowej tego okresu świadczy

Abstract

The subject of the research undertaken in the article has been the political processes in Habsburg Galicia, involving the consolidation of state, ethnic and religious communities, by the creation of political subjects whose activities served to protect the rights and interests of groups in public policy. The Ukrainian, Polish, Jewish, German communities in Galicia were ones of the largest in the Habsburg Empire and became active participants in interethnic relations. The analysis of the national policy of this period shows that in most cases the emergence of political institutions of the studied communities became a source of constructive statehood, progress,

o tym, że w większości wypadków pojawienie się instytucji politycznych badanych wspólnot stało się źródłem konstruktywnego tworzenia państwowości, postępu, unowocześnienia społeczeństwa według zasad demokratycznych oraz jego awansu kulturowego. Zawarte w artykule tezy oraz uogólnienia badawcze mogą służyć rozbudzeniu dyskusji toczonej w gronie współczesnych historyków i politologów dt. kwestii uwrażliwienia na etniczne odmienności, widoczne w procesie budowy i rozwoju form życia narodów Galicji Habsburskiej na przełomie XIX i XX w. Zaprezentowane ustalenia mogą stanowić również narzędzie służące celom praktycznym, m.in. wykorzystaniu zastosowaniu doświadczeń współlistnienia międzyetnicznego w zamkniętej przestrzeni geograficznej i przeniesieniu tych doświadczeń poza wymiar lokalny na przestrzeń regionalną, subregionalną i międzynarodową.

Słowa kluczowe: polityzacja narodowości, polityka narodowościowa państwa, partycypacja polityczna, ochrona interesów grupowych, Galicja Habsburska.

1. Wstęp

Tożsamość etniczna już dawno została uznana za najpotężniejszą formę samookreślenia się jednostki, co więcej, nadal odgrywa istotną rolę w procesie politycznym. Wymusza to na nas analizę tegoż procesu w kontekście etnicznym, zwłaszcza prześledzenie powstania etnicznych podmiotów politycznych oraz ochronę przez nich praw grupowych. Przełom XIX i XX w. charakteryzował się przemianą paradygmatu w etnonarodowej polityce państw Europy Środkowo-Wschodniej i Zachodniej. Kluczową rolę dla zrozumienia trudnych mechanizmów relacji w wieloetnicznym środowisku odgrywa wiedza o instytucjonalizacji oraz działalności etnicznych podmiotów politycznych, które miały miejsce w przeszłości. Poczynając od XIX w., wspólnoty etnonarodowe stały się (wraz z klasami społecznymi) głównymi uczestnikami procesu politycznego, zaś od II połowy lat 60. XIX w. możemy o nich mówić jako o podstawowych podmiotach stosunków politycznych.

Taki *status quo* określa imperatyw zdefiniowania katalizatorów politycznej aktywności różnoprawnych wspólnot, analizy ich instytucjonalizacji oraz doświadczenia w obronie interesów grupowych. Zadanie to wydaje się być szczególnie aktualne, jeśli uwzględnić fakt, że ogromne – pod względem terytorialnym – i niejednorodne etnicznie imperia przełomu XIX i XX w. prezentowały różne strategie w dziedzinie polityki etnonarodowej. Co więcej, proces polityczny w tych państwach był wypadkową wielu

modernization of society according to democratic principles and its cultural advancement. The theses and research generalizations contained in the article may serve to arouse the discussion of today's historians and political scientists on the problem of sensitivity to ethnic differences, visible in the process of construction and development of life forms of the Galician people of Habsburg at the turn of the 19th and 20th centuries. The presented findings may also serve as a tool for practical purposes, applying the experience of interethnic coexistence in a closed geographic space and transferring this experience beyond the local dimension to regional, subregional and international spaces.

Keywords: politization of ethnicity, state ethnic policy, political participation, protection of group interests, Habsburg Galicia.

różnowektorowych zmian – globalnych, subnarodowych (regionalnych) i lokalnych. Dlatego też system polityczny Austro-Węgier powinien być rozpatrywany z uwzględnieniem działalności różnoprawnych etnicznych podmiotów politycznych [Dziadzio, 2001; Hye, 2008]. Ponieważ procesy polityczne przejawiały się również na poziomie prowincji, które tworzyły makroelementy państwa na poziomie regionalnym, zwłaszcza w Galicji Habsburskiej, to poziom ten znacząco wpływał na ogólnopaństwowe procesy polityczne oraz instytucje i na odwrót. A zatem badania nad aspektem etnicznym procesów instytucjonalnych w Austro-Węgrzech nabierają znaczenia na skutek alternatywności ogólnopaństwowych procesów integracyjnych.

Szczególnie istotna jest analiza doświadczenia stosunków pomiędzy etnonarodami a państwem jako specyficznym podmiotem politycznym, duże znaczenie mają też badania nad mobilizacją etniczności, a także nad ochroną praw grupowych przez etniczne podmioty polityczne. Tak więc wspólnoty: ukraińska, polska, żydowska, niemiecka oraz rumuńska w Przedlitawii – składowej wielonarodowego cesarstwa Habsburgów – były jednymi z największych i stały się aktywnymi uczestnikami stosunków etnonarodowych w okresie od drugiej połowy XIX w. do początku XX stulecia [Maciak, 2006, s. 75]. Obiektywna analiza polityki etnonarodowej tego okresu świadczy o tym, że w większości wypadków pojawienie się instytucji politycznych stało się źródłem konstruktywnego tworzenia państwowości, postępu, unowocześnienia społeczeństwa według zasad demokratycznych oraz jego awansu kulturowego [Kann, 1964, s. 245]. Ponieważ stosunki pomiędzy podmiotami sfery etno-politycznej, w zależności od ich statusu i charakteru, jednoczyły potencjał konstruktywny i niebezpieczeństwo destabilizacji, to – charakteryzując konieczność ich optymalizacji – ważnymi wydają się być badania z jednej strony nad rolą i miejscem państwa w instytucjonalizacji oraz działalności etnicznych podmiotów politycznych, z drugiej – formalizacji przez państwo aktywności politycznej obywateli w warunkach wieloetnicznego społeczeństwa (Stourzh, 1980, s. 975, 977, 1105).

Tak więc obiektem badań, podejmowanych w tym artykule, stały się procesy polityczne, zachodzące na dawnych Kresach Wschodnich i Rzeczypospolitej (do początku I wojny światowej), związane z konsolidacją państwa oraz wspólnot etnowyznaniowych, tworzenie przez te ostatnie podmiotów politycznych, których działalność – w celu ochrony praw i interesów grupowych – określała specyfikę oraz tendencję w uprawianiu polityki.

2. Państwo jako szczególny aktor na scenie politycznej

Państwo Austro-Węgierskie jako szczególny podmiot polityczny poprzez swoje przedsięwzięcia starało się zmaksymalizować inicjatywy panującej dynastii i jednocześnie zminimalizować koszty aktywności organów władzy miejscowej i centralnej – zasoby niezbędne dla prowadzenia efektywnej polityki w warunkach etnicznego przebudzenia. Nie tylko podejmowało wysiłki w celu osiągnięcia konkretnych rezultatów w dziedzinie polityki etnonarodowej, ale konsekwentnie współdziałało z różnostatusowymi wspólnotami etnicznymi. Władza była bowiem zbiorem rozproszonych mechanizmów polityki etnonarodowej. Odpowiednio do wyznaczonego celu, wykorzystanych zasobów oraz przede wszystkim obecności aktorów drugiego planu, państwo jako główny podmiot polityki odkrywało przewagi indywidualnych i kolektywnych strategii

w sferze etnonarodowej. To właśnie proces współpracy, racjonalnie jak również i egoistycznie współdziałających podmiotów, w zależności od obranej strategii, prowadził do ich porażki lub wygranej [Urbanitsch, 1994, s. 110-119].

Aktualizacja aktywności obywatelskiej w ustawach *O prawie stowarzyszania się* [Państwowa ustawa o prawie stowarzyszania się 1867, s. 2-3] i *O prawie zgromadzeń* [Państwowa ustawa o prawie zgromadzania 1867, s. 2-3] była zaplanowanym wysiłkiem państwa ukierunkowanym na wciągnięcie obywateli w proces podejmowania decyzji i zapobiegania/rozwiązywania konfliktów poprzez dwustronne relacje między organizacjami obywatelskimi a organami samorządu lokalnego. Podglebiem dla instrumentalnego poziomu aktywności politycznej obywateli stały się ustawy z lat 1849, 1873, 1907, inicjatywy zmierzające do reform ordynacji wyborczej z lat 1873 i 1896, które można postrzegać jako warunkowanie instrumentalnego połączenia: motywacji podmiotów politycznych, stabilności zawodowej, gwarancji pewnego społecznego statusu, przynależności do władzy politycznej. Na skutek tego odbywało się, zorientowane na system wartości, poszerzenie spektrum podmiotów politycznych, wypracowanie systemu wartości przez grupy etniczne i socjalne w procesie uświadamiania sobie przez nie swoich interesów i zalet [Państwowa ustawa zasadnicza 1867, s. 1-3].

Realizacja priorytetów polityki etnonarodowej przez państwo była uwarunkowana przede wszystkim wielonarodowym składem społeczeństwa Austro-Węgier, którego narodowościową strukturę tworzyły tzw. narody państwowe (Austriacy i Węgrzy) oraz mniejszości etniczne. Głównymi kierunkami etnopolityki Austro-Węgier stało się zagwarantowanie równych, konstytucyjnych praw i wolności oraz równości wobec prawa wszystkich obywateli niezależnie od ich pochodzenia, a także zapewnienie pełnego i równego uczestnictwa obywateli monarchii naddunajskiej należących do różnych wspólnot etnicznych i religijnych we wszystkich sferach życia publicznego. W stosunkowo krótkim okresie istnienia dualistycznego imperium wprowadzono całkiem skuteczny mechanizm wpływu i koordynacji różnych wspólnot etnicznych, a także opracowania strategii z uwzględnieniem tych interesów w sferze etnopolityki [Cybenko, 2008, s. 47]. Jednakże treści polityki etnicznej nie można jednoznacznie charakteryzować jako harmonii grup w warunkach narodowej różnorodności. W etnonarodowej sferze imperium istniało wiele problemów, które powodowały etniczne odrodzenie się różnych wspólnot. Inne kłopoty zaś były uwarunkowane inercją procesów, które zachodziły w sferze etnonarodowej oraz w autonomicznym podsystemie społeczeństwa. Ówczesne mechanizmy realizacji praw etnoforów potrzebowały reform i systematycznego udoskonalania. Chodzi tutaj o zasady tworzenia specjalnych organów doradczych, składających się z przedstawicieli mniejszości narodowych, przy organach samorządu terytorialnego, form realizacji przez osoby, które należały do mniejszości narodowych swoich praw osobiście i poprzez pośrednictwo/zastępstwo narodowych stowarzyszeń i partii etnicznych [Fras, 2004, s. 205].

Państwo stosowało metody konfrontacji z *obcymi*. Chodzi tutaj przede wszystkim o nawiązywanie i zachowywanie pionowych (wertykalnych) stosunków, zaspokajanie potrzeb narodów dominujących kosztem *obcych*. Tych ostatnich, a zwłaszcza Żydów, którzy nie znajdowali się na drodze do równouprawnienia, nie uznawano za osobny naród, co świadczyło o istnieniu segregacyjnego modelu stosunków międzyetnicznych

względem nich [Andlauer, 2001; Gaisbauer, 1988]. Zwłaszcza w Galicji organy władzy prowadziły agresywną politykę, przede wszystkim w stosunku do interesów ukraińskich i żydowskich. Wprowadzenie pionowych stosunków międzyetnicznych prowadziło do wspólnego mianownika – pozycjonowania państwa jako głównego obrońcy interesów dominującego narodu – Polaków – w regionie. W takich warunkach pojawiał się dylemat stworzenia możliwości dla pielęgnowania przez mniejszości etniczne swoich zasobów kulturalnych, nadawanie im (tym zasobom) społeczno-kulturowych wartości państwowych, czy też harmonijnego ich pojednania z *obcymi*, użycia w tym celu środków i metod, które odzwierciedlała orientacja liderów etnicznych, skierowana z jednej strony na realizację etnopolitycznego modelu państwa (który był wykorzystywany przez panującą dynastię i rząd), z drugiej – na uznawanie przez nich etnicznej czy politycznej koncepcji narodu. Doprowadziło to do etnopolitycznej mobilizacji etnoforów, ewolucji strategii interakcjonizmu międzygrupowego [Wynne, 2006, s. 11-26].

Integracja podporządkowanych grup z etnopolitycznym organizmem państwa odbywała się w trzech kierunkach: komunikatywno-językowym, polityczno-prawnym i społeczno-gospodarczym. Na każdy z nich w istotny sposób wpływał czynnik etniczny. W pierwszym przypadku państwo budowało, w warunkach różnorodności kultur i deklarowanej tolerancji, jedyną przestrzeń informacyjną oraz niemieckojęzyczne środowisko. Stworzenie czegoś takiego było jednym z najważniejszych zadań na drodze formowania tożsamości państwowej i lokalnego patriotyzmu [Müller, 1961, s. 56]. Ten ostatni zaś uzupełniany był przez tworzenie lojalnego wobec panującej dynastii społeczeństwa i zmniejszenia ilości etnoforów niezadowolonych z działań centralnej i lokalnej władzy. W tym właśnie objawiała się integracja na kierunku polityczno-prawnym. Osiągnięcie przez każdego członka społeczeństwa konkurencyjności oraz mobilności społecznej było wyrazem integracji na kierunku społeczno-gospodarczym. W interesującym nas okresie państwo znało i wykorzystywało pewne instrumenty polityczne służące legitymizacji panowania, (re)konstruując odpowiednie wzroce orientacji w przestrzeni politycznej. Takie wzory orientacji nadawały strukturę interpretacji stosunków międzyetnicznych, za pomocą których podmioty polityczne pojmowały swoje doświadczenie jako powiązane z teorią liberalną państwa oraz wprowadzały je w ważną dla siebie przestrzeń [Dziadzio, 2001, s. 256].

3. Funkcjonowanie etnicznego katalizatora aktywności politycznej

Ruchy etnicznego samouświadczenia społeczeństwa mobilizowały część klasy średniej i niższej do nadawania charakteru politycznej kulturze narodowej, potem dążyły do wyodrębnienia etnonarodowych wspólnot oraz ich historycznych terytoriów z przestrzeni imperium. Na początku interesującego nas okresu etnofory nie interesowały się zasadami etnicznymi tak jak polityką, wyjawiały swoją aktywność tylko poprzez narodową apolityczną, mitologię, ideologię i ruchy [Mark, 1994, s. 23]. Wyobrażenia nacjonalistyczne pozostawały jeszcze w procesie tworzenia się, zaś eksport narodowej tożsamości odbywał się poprzez intelektualistów (rozbudzieli) w kierunku tradycyjnych społeczeństw, które poddawały się modernizacji drogą rujnowania tradycyjnych tożsamości i wprowadzania tożsamości zmodernizowanych. Natomiast aktywna forma działania nacjonalizmu w imię narodu, jako zasada polityczna, przewidywała międzyklasowe

zainteresowanie, informowanie społeczeństwa oraz naturalne podłączenie go do procesu formowania nacji według zasady od intelektualistów (kół rządzących) do mas, a także mobilizację wszystkich socjalnych sił. Mobilizacyjna aktywność etnoforów stała się efektywnym sposobem dołączenia mas do procesu politycznego, opierała się na indywidualnej lub grupowej energii, która ujawniała się pod naciskiem lub wpływem podmiotów polityki. Sukcesy/porażki ruchów etnicznych określały, w znacznej mierze, formę i znaczenie narodowej tożsamości w niedalekiej przyszłości, a także regionalną (nie) stabilność [Haslinger, 2008, s. 94-105; Stourzh, 1980, s. 978].

Linie społecznego rozgraniczenia, jak i uwarunkowana zasobami kulturowymi dychotomia *swój/obcy* były czynnikami, które determinowały etniczną zasadę politycznej strukturalizacji etnoforów. Funkcjonowanie dychotomii *swój/obcy* było powiązaniem kompleksem symboli religijnych, przestrzeni językowej, a także refleksyjnych wyobrażeń pojedynczej osoby albo pewnej grupy osób. Z ich ogólnego kontekstu wyodrębniały się religijne, etniczne, społeczne i inne oznaki. Istotnym czynnikiem opozycji *swój/obcy* było terytorium – środowisko stosunków międzywspólnotowych i poligon lekkomyślnej walki o deficytowe zasoby. To oczywiście prowadziło do większego niezadowolenia grupowego – czynnika korelacyjnego stosunków *swoich i obcych*. Społeczno-kulturowe i etnokulturowe wymiary dychotomii w interesującym nas okresie, były wyznaczane przez bardzo istotny warunek, który w czasach nowoczesnych (charakteryzującymi się wielkimi innowacjami w sferach życia społecznego), tworzył nową indywidualność etniczną, powoli wywalczającą sobie prawo do istnienia obok religijnej [Wolf, 2010, s. 77].

Najistotniejszą rolę w funkcjonowaniu powyższej dychotomii odegrała religia, ponieważ dla podstawowej części społeczności była ona ważnym składnikiem dnia codziennego zarówno w miastach, jak i na wsiach. Dychotomia miasta i wsi komplikowała się przez trwałą, etniczną i religijną konfrontację. Przedstawiciele różnych kultur oddzielała od siebie też różnorodność otoczenia językowego. W środowisku językowym obojętność *innych* powodowała oddalanie się od siebie, nie skracała etnopsychologicznej odległości między *my* i *oni* interesami, lecz w warunkach niewyraźnego porządku społecznego zapobiegała tworzeniu się stref konfliktowych. Język życia codziennego – przedmiot zainteresowania jednych i obojętności drugich – wyznaczał specyficzny parytet między zaciekawieniem a indyferencją. Dzięki swojej funkcji komunikacyjnej język dnia codziennego tworzył środowiska introwertycznych, integracyjnych enklaw lingwistycznych dla swoich użytkowników, oddzielając ich tym samym od innych [Haslinger, 2008, s. 87].

W warunkach wyraźnie wyrażonej segmentacji etnicznej etnopsychologiczny dystans był naturalny dla realiów polietniczności, zaś bazą dla wygodnego współistnienia *inności* była tolerancja. W tym przypadku stan etnicznej tożsamości był wyznaczany przez dominujący charakter współbycia *obcych* na poziomie indywidualnym i grupowym. Idealnym rozwiązaniem dla zachowania własnego *ja* było podświadome włączenie sąsiadów - *obcych* do *swoich*, co można uznać za preludium – oddalonego, rozgraniczonego obszarem społeczno-kulturowego dystansu *ja* i *nie-ja* – do harmonijnego współistnienia. Natomiast brak kontaktów pomiędzy *sąsiadami* i *niemoc* stosunków warunkowały zachowanie kompromisu pasywnego typu, a w warunkach braku porządku społecznego – obojętność *innych*. Z powodu braku stałych, międzyetnicznych

kontaktów nieistnienie relacji grupy mogło poprzedzać stosunki, które można określić jako statyczne, kompromisowo-negacyjne współistnienie obcych albo poprzez kategorię relacji neutralnych [Maciak, 2006, s. 88; Partacz, 1996, s. 134].

4. Instytucjonalizacja etnicznych podmiotów politycznych

Od chwili powstania partii polityczne oraz instytucje obywatelskie grup etnicznych analizowanego chronotopu stanowiły część rynku partycypacji, w granicach którego przejawiała się aktywność obywatelska. A zatem inicjatywy społeczeństwa Galicji i Bukowiny integrowały się w procesie opracowania i podejmowania politycznych decyzji poprzez zróżnicowanie systemu stowarzyszeń, organizacji, partii politycznych. W takiej formie działalności członków oraz sympatyków różnorodnych figur politycznych, spośród grup etnicznych wydzielił się rynek aktywności obywatelskiej. Poprzez instytucjonalizację oraz działalność ruchów społeczno-politycznych, grup interesów, obywatelskich organizacji partie stały się podstawowymi aktorami polityki [Kann, 1964, s. 236].

W badanym chronotopie bezpośrednimi podmiotami procesu politycznego były partie polityczne, których struktura tworzyła się według zasady etnicznej. Artykułowanie przez etniczne polityczne podmioty etnogrupowych interesów na zewnątrz, sprzyjało politycznej socjalizacji etnoforów, którzy dzięki pośrednictwu partii podejmowali kroki skierowane na ich realizację. Ideologie partii odzwierciedlały interesy członków konkretnej grupy [Wolf, 2010, s. 55]. Prymat kultury politycznej, w której istotną koncepcją, w jakimkolwiek okresie, są własne interesy oraz gotowość do ich realizacji kosztem *obcych*, a także liczne obiektywne przyczyny międzyetnicznych konfliktów, doprowadziły do takiej sytuacji etnopolitycznej, w której polityczni aktorzy różnych wspólnot etnicznych uosabiali w większości zinstytucjonalizowane siły, które konkurowały w stanie konfliktu [Urbanitsch, 1994, s. 112]. Nie zważając na rozbieżności w ideologiach oraz na istnienie w środowisku każdej ze wspólnot spektrum sił, partie etniczne przejawiały jednorodność w kategoryczności żądań odnośnie odrodzenia własnych państw. Wieloaspektowość ich roszczeń w znaczący sposób była korygowana przez istnienie społecznej bazy etnicznych podmiotów politycznych, a także wariantowością wyznaczanych przez etnoforów wartości społecznych.

Najważniejszą rolę w instytucjonalizacji etnicznych podmiotów politycznych na dawnych Kresach Wschodnich I RP odgrywał czynnik polityczny. Praktycznie wszystkie zjednoczenia grup etnicznych (narodowe stowarzyszenia, partie polityczne) stworzyły pewną ideologię, która umacniała grupową solidarność. Ideologiczny czynnik jawił się jako wszechmocny faktor, który zachęcał do jednoczenia się oraz do dalszych działań. Jednym z kryteriów mobilizacji etnopolitycznej był interes polityczny. Szczególną rolę w warunkach politycznej mobilizacji mniejszości oraz innych grup odgrywały takie czynniki, jak *motyw niebezpieczeństwa* i tzw. zasada sprawiedliwości. To właśnie te czynniki były chyba najefektywniejsze w warunkach mobilizacji etnopolitycznej, dlatego partie – stworzone według zasady etnicznej – często używały ich jako haseł politycznych [Kann, 1964; Maciak, 2006; Müller, 1961]. Nie mniej ważną rolę w procesie etnopolitycznej mobilizacji wspólnot odgrywały takie kategorie, jak autorytet partii lub narodowego stowarzyszenia, które reprezentowały daną mniejszość narodową oraz istnienie wpływowych liderów etnicznych. Wiązało się to z poziomem świadomości

narodowej grupy, jej kulturą etniczną, uświadomieniem problemu rozwoju etnicznego i dróg jego rozwiązania, stopniem wyrażania samodzielności etnicznej, istnieniem takiego ważnego czynnika konsolidacji jak etniczne przywództwo.

Czynnik mobilizacji etnopolitycznej świadczył o tym, że ideologiczne i organizacyjne wpływy partii politycznych oraz organizacji obywatelskich, które działały w interesującym nas okresie, jawiły się jako mechanizm konwertowania władzy równo- oraz różnoprawnych etnopolitycznych wspólnot na wpływ mobilizacyjny na masę partyjną – członka etnicznej partii, zwolennika partii, a także i potencjalnego wyborcę. Tak więc zachodził proces etnopolitycznej mobilizacji, poprzez który politycy albo aktywiści organizowali oraz zbierali potencjalnych wyborców w celu udzielenia wsparcia kandydatowi lub programowi partii politycznej. Ewolucja strategii etnogrupowych odpowiadała trzem poziomom procesów etnomobilizacyjnych: ukrytemu, organizacyjnemu oraz politycznemu. Na pierwszym z nich mniejszości tylko formalnie dawały znać o swoim istnieniu, dlatego ten poziom charakteryzował się szybką asymilacją i rozproszeniem grup etnicznych. Na poziomie drugim aktywnymi uczestnikami wewnątrzpaństwowych procesów politycznych stawały się etnonarodowe wspólnoty. Później dochodziły one do trzeciego, politycznego poziomu. Charakteryzował się on tworzeniem własnych politycznych ruchów i partii, które brały udział w wyborach na różnych poziomach (do sejmów krajowych) i w życiu politycznych kraju (Rada Państwa) [Hye, 1998, s. 245].

Wspólnota zadań artykułowanych przez polityczne podmioty Ukraińców i Polaków (zwłaszcza etnopolityczny renesans) przejawia się już na początku analizowanego okresu [Maciak, 2006; Partacz, 1996]. W strategiach interakcjonizmu grup społeczeństwa niemieckiego i żydowskiego w badanym chronotopie, można zauważyć taktykę skierowaną na ochronę *swoich* etnogrupowych interesów oraz na współistnienie z innymi, często różniącymi się pod względem religijnym, wspólnotami (Ukraińcami, Żydami). W ogóle mobilizacja polityczna grup etnicznych zabezpieczyła im możliwość przekształcenia się w etnonarody [Andlauer, 2001, s. 351; Wynne, 2006, s. 67]. Zauważyliśmy jednak, że na skutek tego, grupy etniczne nie tak często funkcjonowały jako formacje monolityczne. Często zjednoczenie w ramach potężniejszych struktur odbywało się wraz z walką o przywództwo w nowopowstałej organizacji między przedstawicielami różnych politycznych figur (np. galicyjskich Niemców). A zatem polityczna mobilizacja przemieniła grupy w potencjalnych politycznych oraz etnicznych aktorów.

5. Ochrona praw grupowych przez etniczne podmioty polityczne

Spory i konflikty były dominującymi tendencjami w działalności polityków z interesującego nas regionu. Ponieważ rywalizacja równo- i różnoprawnych wspólnot etnonarodowych stwarza podstawy do wyodrębnienia w modernistycznej koncepcji konfliktów etnicznych ich protomodernistycznych wariantów, to linie demarkacyjne wyraźnie zaznaczonych rozgraniczeń strukturalnych były tworzone na podstawie kilku zasad: a) na podstawie statusowo-rolowego zróżnicowania, które formułowało/korygowało się bezpośrednio podczas trwania konfliktu etnicznego; b) uświadomienia przez różnostatusowe grupy różnic w perspektywie realizacji swoich wartości; c) politycznej identyfikacji etnoforów na zasadach etniczności.

Antologia pojawienia się sporów i konfliktów międzyetnicznych świadczy o ich kontrowersyjnej naturze, a także jest dowodem na powiększenie liczby uczestników konkurencji międzyetnicznej od dwu do trójstronnego formatu – uczestnictwo w tym procesie zarówno równo-, jak i różnoprawnych wspólnot jest objawem poliprzecznosci ich sprzeczności [Kann, 1964, s. 277]. Te ostatnie powstawały na skutek rywalizacji ideologii *swoich i obcych*, dążeń Ukraińców do etnopolitycznego renesansu. Walka etnobarodów za deficytowy zasób władzy, przede wszystkim między Ukraińcami a Polakami, świadczyła o funkcjonalności czynnika kontroli nad terytorium jako katalizatora konfliktów międzyetnicznych. Etnospołeczne oraz etnokulturowe rozbieżności były przeważnie rezultatem bezpośredniej strategii władzy i partii centralnych w sferze stosunków pomiędzy narodami z jednej oraz strategii i taktyki politycznych działaczy mniejszościowych z drugiej strony. Empiryka etnokonfliktowych relacji stwarza podstawy do wyodrębnienia, w jakości zróżnicowania rozwiązywania międzyetnicznych sporów i konfliktów, ich szczególnych wariantów – tzw. modelu *irländzkiego* (strajki i bojkoty) oraz *rosyjskiego* (terroryzm etniczny) [Maciak, 2006, s. 63; Partacz, 1996, s. 144].

Etnospołeczne sprzeczności i konflikty były rezultatem przeciwstawnego procesu, w którym mniejszości etniczne konkurowały z równo- oraz różnostatusowymi wspólnotami w celu ochrony swoich interesów grupowych, swojego udziału w podziale podstawowego zasobu gospodarczego w analizowanym chronotopie, w tzw. bitwie o ziemię. Ponieważ konkurencja wspólnot etnonarodowych odbywała się w patriarchalnej gospodarczej strukturze regionu, to dzięki temu była ona determinowana przez dążenie państwa oraz wspólnot do umocnienia swoich etnicznych sektorów w sferze handlu i przemysłu. Przede wszystkim dla Ukraińców integracja z warstwą rzemieślniczą i ze sferą usług była imperatywem w celu pokonania ich społecznej niestrukturalizacji. Dla Polaków natomiast była to okazja dla umocnienia swojej społeczno-ekonomicznej pozycji w kontekście międzyetnicznej konkurencji z Żydami. Walka z nimi, uwzględniając stosowane metody, doprowadziła do ewolucji międzyetnicznej konfrontacji w aktualny ukraińsko-żydowski etnospołeczny konflikt we wsiach [Gąsowski, 1998, s. 90-102]. Źródłem zaostrzenia międzyetnicznych stosunków i eskalacji napięcia pomiędzy wspólnotami etnonarodowymi stała się też działalność etnicznych przedsiębiorstw. Ich funkcjonowanie oraz wskazywane przez ich liderów zadania w sprawie rozwiązania istotnych dla grup problemów w żądany przez nich sposób stały się istotnymi składowymi elementami nacjonalizmów [Gaisbauer, 1988, s. 456].

Postępowanie etnopolityczne podporządkowanych grup świadczyło o istnieniu dwóch podstawowych platform, na których grupy te mogły osiągnąć kompromis – współpraca w rozbudowie państwa oraz przeciwstawianie się temu. To drugie zjawisko przejawiało się w braku akceptacji dla wszystkich wspólnot narodowych, przede wszystkim Niemców i Żydów [Müller, 1961, s. 33]. W celu zdobycia statusu partnera państwa wszystkie bez wyjątku mniejszości etniczne domagały się stworzenia optymalnych warunków dla zabezpieczenia własnych zasobów kulturowych. To właśnie określa główne kryterium w postrzeganiu przez mniejszości warunków kompromisu różnoprawnych wspólnot etnonarodowych – integrację z państwem na prawach równych podmiotów politycznych narodów. Istotne było również stanowisko wspólnot rozproszonych, które warunkowało charakter reakcji autochtonów ukraińskich. Realizacji tudzież nawiązaniu

współpracy między różnostatusowymi grupami przeszkadzały obiektywne oraz subiektywne przyczyny. Spośród kompleksu obiektywnych możemy wyróżnić naturalne przewartościowanie w świadomości etnogrupalnej własnych interesów, skutkiem czego był brak gotowości większości etnoforów-*swoich* do ustępstw na rzecz *obcych*, trwałość dla mniejszości rozproszonych patowych sytuacji wyboru, gdy lojalności wobec siebie jednocześnie domagali się i Polacy, i Ukraińcy. Wśród przyczyn subiektywnych znajduje się brak stworzonej przez polityczne figury platformy kompleksowego rozwiązania ich problemów, politycznej woli wspólnot przybyłych odnośnie wsparcia sprawiedliwych żądań Ukraińców i tej kultury politycznej, która uwzględniałaby skutki obustronnego partnerstwa dla strony trzeciej [Cybenko, 2008, s. 133; Wolf, 2010, s. 78].

Poprzednikiem relacji między różnoprawnymi, etnonarodowymi wspólnotami było uświadomienie sobie przyczyn kryzysu w stosunkach z *obcymi*, zbieżność ideologii politycznych działaczy *obcych*, a także sens gotowości (do ustępstw na rzecz *obcych* i ochrony interesów *obcych*) oraz rezygnacja z wspierania trzeciej strony, wrogiej dla wybranego partnera. W celu zdobycia praw partnerskich z dominującym etnosem, wszystkie bez wyjątku mniejszości etniczne domagały się stworzenia optymalnych warunków dla zabezpieczenia własnych zasobów kulturowych. To właśnie określa główne kryterium w postrzeganiu przez mniejszości warunków kompromisu różnoprawnych wspólnot etnonarodowych. Kryterium to ujawniało ich integrację ze *swoim/obcym* państwem na prawach równych podmiotów etnicznych narodu politycznego. Pomimo różnic, czasami znaczących, w systemie wartości grupowych, w etnopolitycznym postępowaniu oraz w etnokułturowej tradycji, istniały mniej więcej wspólne wyobrażenia o tolerancji etnicznej i zgodzie. To właśnie tolerancja oraz jej brak odgrywały najważniejszą rolę w praktyce stosowania i niestosowania przemocy, w dynamice integracyjnych i dezintegracyjnych procesów [Wagner, 1984, s. 67]. W szeregu wypadków ówczesne, polietniczne społeczeństwo interesującego nas regionu zmierzało w stronę tendencji radykalnych, dla których tłem była nie tylko nietolerancja, ale też brak akceptacji *inności*. Skutkiem tego były destrukcyjne relacje międzyetniczne, co z kolei prowadziło do konfliktów. Na politycznej płaszczyźnie możliwości statusowe etniczności warunkowały powstanie zinstytucjonalizowanych form etnicznej polityki władzy/państwa, które to formy realizowali politycy, dając gwarancję, że interesy etniczne będą uwzględnione podczas uchwalania ustaw. Innym przejawem etnopolityki na omawianym terenie był wzrost kontrmobilizacji członków dominujących grup przeciwko niesprawiedliwemu, ich zdaniem, zabezpieczeniu mniejszości etnicznych przez polityczne i obywatelskie sposoby [Mark, 1994, s. 89]. Dlatego też natura kompromisów międzyetnicznych, powiązana z problemem stosunków *swoich* i *obcych*, a więc międzyetniczne porozumienie/uspokojenie przewidywało szczególnie wariant pozycjonowania siebie w dialogu grup etnicznych, specyficzny przepis na stosunek wobec *sąsiadów* czy *gości*. Problemy stosunków międzyetnicznych, z którymi stykały się *inności* wprowadziły do porządku dziennego kwestię poszukiwania bezsiłowych dróg i sposobów współdziałania wspólnot etnonarodowych. U podstaw oficjalnej koncepcji państwa leżała idea integracji różnych grup i kultur, która pozwalałaby jednoznacznie ochronić osobliwości podmiotów etnopolitycznej sfery z jednej oraz zabezpieczyć ich współdziałanie i wzajemne wzbogacanie na podstawie równoprawnego dialogu z drugiej strony. Dlatego też zarówno poprzez teorię, jak i praktykę etnopolityczną,

opierającą się na zasadach międzyetnicznej tolerancji grup, władza/państwo regulowała konfliktowe relacje w społeczeństwie polietnicznym, przemieniając międzyetniczne sprzeczności na kompromisy mniejszości etnicznych.

6. Wnioski

Normatywno-prawną podstawę formalizacji przez organizm państwowy Austro-Węgier uczestnictwa w życiu politycznym stanowiły przemiany konstytucyjne z lat 60. XIX w. Państwo stworzyło wówczas podwaliny pod odpowiedni *instytucyjny design*, pod oczekiwane mechanizmy stosunków społecznych, prowadzących do zabezpieczenia konstytucyjnych praw i swobód człowieka, zagwarantowania uczestnictwa etnoforów w procesie wyborczym, a zwłaszcza do utworzenia podstaw wyborczej aktywności głosujących jako pełnoprawnych obywateli państwa.

Dylemat pielęgnowania/przeciwstawienia się wielokulturowości określał aktualne dla cesarstwa Habsburgów zadania – poszukiwanie dróg sprzyjających absorpcji w łonie etnopsychologicznego obrazu *my* tych, których dominujące etnonarody wiązały z *oni* dzięki obiektywnej dyspersji myślenia etnicznego. Ponieważ politycznym i/albo kulturowym symbolem wspólnot etnicznych jest język, to konsekwentne poszerzanie sfery funkcjonowania jednego z nich (państwowego) przy jednoczesnym ograniczaniu pola publiczności innych w analizowanym chronotopie, zwłaszcza ukraińskiego i żydowskich (jidysz i iwrit), było czynnikiem, który zagęszczał atmosferę konkurencji językowej. Nie stawiając zadań asymilacji mniejszości etnicznych, organy władzy lokalnej prowadziły politykę dyskryminacyjną odnośnie języka ukraińskiego i *lokalnych* narzeczy, udzielając pierwszeństwa tylko poszczególnym figurantom – dominującemu etnosowi (polskiemu w Galicji Habsburskiej). Etnopluralistyczna polityka państwa sprzyjała powstaniu szkolnictwa mniejszości etnicznych. Modele, które realizowało państwo w dziedzinie oświaty odzwierciedla jego strategia wobec Żydów i Niemców. Kościelno-religijny segment państwowej etnopolityki Wiednia charakteryzowały z jednej strony strategie obrony oraz stworzenia równych możliwości na rzecz funkcjonowania instytucji wspólnot etnowyznaniowych (przy jednoczesnym uprzywilejowaniu jednego wyznania – rzymskokatolickiego), z drugiej zaś tradycjonalizm wspólnot etnowyznaniowych i ważna rola religii chrześcijańskiej oraz gromad religijnych w zachowaniu samodzielności. Wiedeń przejawiał pewną zawziętość w próbach unifikacji kościelno-religijnej przestrzeni dawnych Kresów Wschodnich I RP.

Genezą katalizatora etnicznego politycznej mobilizacji była ewolucja tożsamości – od religijnej do etnicznej samoidentyfikacji. Tożsamość religijna pozostawała tą linią demarkacyjną, która dzieliła populację regionu na *swoich* i *obcych*, nasyciała przestrzeń międzyetnicznego, społeczno-kulturowego dystansu. Wraz ze stanową i terytorialną tożsamością współistniała świadomość wyznaniowa, dlatego też to właśnie wyznawana wiara określała zazwyczaj przynależność etniczną. Absolutystyczny system władzy z góry pozbawiał etnosy podmiotowości politycznej, tak więc stosunki osoby i państwa w aspekcie etnicznym wyznaczała właśnie wiara (przede wszystkim w przypadku Żydów). Różnice etniczne i językowe nabrały znaczenia politycznego w połowie XIX w., kiedy to ideologia etniczna zaczęła akcentować samodzielność poszczególnych etnaronarów, ich kultur i języków. Przy czym nacisk kładziono na ogólnonarodowe

wartości – interes etniczny, bezpieczeństwo itd. Szybkiemu zwiększeniu ilości elementów tożsamości sprzyjały dzieła literackie, które odegrały istotną rolę w formułowaniu etnicznych wartości. Idee, które poprzez poezję i prozę stawały się sławne, zdobywały zarówno przeciwników, jak i zwolenników w środowisku wspólnot etnicznych. Etniczny katalizator mobilizacji politycznej był wykorzystywany przez różne koła polityczne z jednej strony dla polityzacji etniczności (określał specyfikę dynamiki etnogrupalnej), z drugiej zaś dla skierowania protestu społecznego w nurt walki międzyetnicznej.

Różnice pomiędzy terytorialnym i rozproszonym charakterem zamieszkania Ukraińców, Polaków, Żydów oraz innych mniejszości napływowych oraz między brakiem struktury społecznej grup etnicznych były czynnikami, które wpływały na relacje etnicznej struktury zawodowej i linii rozgraniczenia społecznego. Cechą charakterystyczną zawodowej struktury społeczeństwa był kulturowy podział pracy, który oddalał *swoich* i *obcych*, ponieważ określał główne kryterium wyodrębnienia tych bądź innych wspólnot z ogółu. Istotnym czynnikiem opozycji *swój/obcy* było terytorium – środowisko relacji wspólnot etnonarodowych i poligon lekkomyślnej walki o deficytowe zasoby, zwłaszcza o ziemię. Grunt dla formowania się wzajemnych, monochromatycznych obrazów współistniejących ze sobą wspólnot (przede wszystkim: Ukraińcy-rolnicy, Żydzi-handlarze) tworzyła umowna triada: miejsce zamieszkania, działalność zawodowa, społeczne doświadczenie. Szczególną była tutaj ekonomiczna współzależność pomiędzy miastem a wsią, która jednakże nie zmieniała ogólnej sieci linii rozgraniczenia.

Działalność partii etnicznych, które artykułowały etnogrupalne interesy i strategię ich ochrony, odzwierciedlała polityzację odczuć. Do tego dochodził jeszcze nonkonformizm w ochronie praw *swoich*, co doprowadzało do przewartościowania sprzeczności i konfliktów w interakcjonizmie wspólnot etnonarodowych. Tak więc w warunkach etniczacji polityki i sporów międzyetnicznych powyższe uwarunkowało funkcjonalną rolę etnicznych partii jako grup konfliktowych. Funkcję pośredników i reprezentantów spełniały zaś partyjne podmioty większości etnicznej. Z jednej strony demonstrowały one priorytet tożsamości etnicznej nad innymi jej typami, manifestowały na zewnątrz *my-uczucia*, co prowadziło do powstania międzyetnicznego, społeczno-kulturowego dystansu, z drugiej zaś uprzedmiotowiały interesy etnonarodowe, określały strategię i taktykę ich ochrony. Nie zważając na różnice w stosunku wobec państwa, poglądów na ochronę kulturowych zasobów etniczności, wszystkie partie ukraińskie mówiły jednym głosem w sprawie zapatrywań co do przyszłego państwa ukraińskiego. Nowe impulsy determinacyjne dla dalszego rozwoju procesu polityzacji grup makrosocjalnych niosły ze sobą ukraińskie i polskie etniczne odrodzenie, a także konflikt dwóch etnonarodów wokół sprawy rozmiaru wpływu na życie społeczno-polityczne regionu.

W analizowanym chronotopie Ukraińcy i Polacy współistnieli ze sobą w różnych warunkach społeczno-politycznych, dlatego też za każdym razem oddalali się jedni od drugich, prowadzili agresywną politykę względem *obcych*. Wzajemna konfrontacyjność oraz strukturalizacja partii i organizacji według zasady etnicznej zostały przyjęte jako aksjomaty, zaś nadawanie struktur partiom pozostawało jednym z kluczowych czynników mobilizacji etnopolitycznej. Pozagrupowy przekaz platform, które odzwierciedlały zamykanie idei stałych partyjnych podmiotów politycznych na problemach etniczności, *my-uczuciach*, a także bezpośrednia działalność polskich partii, ukierunkowana na

ochronę własnych interesów makrospołecznych, przemieniała je w większości na grupy konfliktowe. Niemniej istotną była korelacja stosunków między grupami makrospołecznymi, tworzenie nowych konkurencyjnych/konfliktowych sparingpartnerów czy też korygowanie starych relacji, przede wszystkim z Żydami. Ci ostatni, uwzględniając swój etniczny status i walkę o obywatelskie równouprawnienie, nie chcieli być bronią jednych, używaną przeciwko drugim (sąsiadom) – wysuwali zatem programy, które regulowały ich interesy. Stałym składnikiem etnopolitycznej mobilizacji Żydów było poszukiwanie własnej, narodowo-kulturowej tożsamości w diasporze. Przede wszystkim kontekst syjonistyczny stał się magistralą i dominantą żydowskiego życia politycznego. Polityczne figury wspólnoty żydowskiej broniły interesów grupy w różnych sferach życia społecznego i nie przeciwstawiały się grupowym zamiarom *innych*. Charakterystycznym czynnikiem, który sprzyjał politycznej identyfikacji i partyjnej strukturalizacji Żydów były rozbieżności w ich ocenie perspektyw wobec miejsca przebywania grupy. W większości wypadków pasywnymi statystami własnych działaczy politycznych były niemieckie kulturalne oraz obywatelsko-polityczne organizacje. W ich środowisku dominowała polityczna amorficzność, ponieważ z jednej strony ich instytucje działające w interesującym nas okresie miały tylko i wyłącznie charakter kulturalny, z drugiej zaś – ich działalność prowadziła do zachowania etnicznej samodzielności Niemców w diasporze, nie przeciwstawiając ich państwu.

Zróznicowanie ochrony praw grupowych przez etniczne podmioty polityczne świadczy o tym, że każdy z etnonarodów kierował się celami, które odpowiadały ich interesom bez uwzględniania pragnień *obcych*. Przy czym, według cech statusu podmiotów, które brały udział w relacjach, klasyfikujemy konflikty polityczne jako stosunki pomiędzy nie- (Polacy – Żydzi) oraz równoprawnymi (Ukraińcy – Żydzi) grupami. Wszystkie konflikty o władzę jako najbardziej deficytowy środek nabierały manifestacyjnej formy na skutek ważności zadań, które miały być realizowane z jednej strony przez ich bezpośrednich uczestników – państwo, z drugiej zaś przez etniczne podmioty polityczne. Eskalacji konfliktów stosunków pomiędzy etnonarodami sprzyjało wykorzystanie praktyki terroru politycznego. Jego podmioty wykorzystały terrorizm etniczny, który wykonywał tutaj funkcję ochronną (analogiczną do *nacjonalizmu ochronnego*) narodowo-wyzwoleńczej walki Ukraińców i miał formę indywidualną. Czynnikiem otoczenia etnicznego uwarunkowywał etnospołeczne spory, których konfliktotwórczymi czynnikami były różne faktory, a jego stałym katalizatorem była ukraińsko-polska rywalizacja o ziemię. Atmosferę napięcia międzyetnicznego i konkurencji wywołała kolonizacja terenów dawnych Kresów Wschodnich I RP, co swoją drogą dowodziło ekstrapolacji praktyki i skutków agrarnych przemian w stronę sfery politycznej. Symptomy międzyetnicznej konkurencji o ziemię ujawniały się nie tylko pomiędzy różno-, ale też między równoprawnymi wspólnotami, zwłaszcza między Ukraińcami a Żydami. Pojednanie czynników ubożenia Ukraińców i uświadomienie sobie przez nich ukrytych, politycznych zamiarów władzy – zwłaszcza dążenia do sztucznej korekcji etnodemograficznego składu społeczeństwa regionu – sprzyjały tworzeniu nowej platformy, na której odbywała się mobilizacja grup makrospołecznych. Zwłaszcza ruch spółdzielczy Ukraińców uzyskał konkurencyjność z *obcymi*, którzy od dawna dominowali w dziedzinach handlu i rzemiosła – z Żydami i Polakami. To z kolei uwarunkowało nasilenie ukraińsko-żydowskiej konkurencji, która

prowadziła do powstania etnospołecznych sprzeczności pomiędzy etnoforami obu grup. Katalizatorem etnonarodowej walki o miasta było wzajemne przecinanie się etnicznego i gospodarczego aspektu. Ponieważ w procesie rywalizacji o miasta podmioty etnopolitycznych procesów rozwiązywały problemy o kardynalnym znaczeniu dla siebie (napęlić/wzmocnić społeczno-kulturową przestrzeń miast; poszerzyć/utrzymać własne wpływy), to ich rola i zadania w tej walce były pochodnymi statusu wspólnot. W warunkach zacofanego gospodarczo regionu modernizacyjny moduł konfliktu charakteryzował się, po pierwsze, próbami ochrony przewagi ekonomicznej w miastach podejmowanymi przez Żydów i Polaków, po drugie, wysiłkami miejscowych Ukraińców, które ukierunkowane były na zmianę ich struktury społecznej, pokonanie ich niestrukturyzacji. Dlatego też możliwość zmiany pozycji w ówczesnym, etnokulturowym podziale pracy, ze strony Ukraińców, zachęcała Żydów i Polaków do obrony ich interesów.

Spory społeczno-kulturowe, a czasami też konflikty w relacjach międzyetnicznych uwarunkowane były obiektywnymi i subiektywnymi czynnikami. Spośród pierwszych z nich można wyodrębnić walkę o kościół narodowy w warunkach ścisłego przeplatania się etnicznych i wyznaniowych wartości. Sprzeczności pomiędzy systemami wartości, między podmiotami interakcjonizmu, galwanizował także język, który był jednym z katalizatorów etnopolitycznej mobilizacji dyskryminowanych grup. Do tego dołącza się także walka mniejszości etnicznych o szkołę z ich językiem ojczystym. Zastosowanie przez władzę oraz polskie podmioty religii jako środka pomocniczego służącego asymilacji etnicznej *obcych*, a także próby wcielenia katolickiego wariantu etnonacjonalizmu należy postrzegać jako czynniki subiektywne. Spory i konflikty wynikające w procesie relacji między grupami etnicznymi w analizowanym chronotopie uznajemy za graniczne zaostrenie się sprzeczności w procesie wspólnego odtworzenia rzeczywistości społecznej pomiędzy etnicznymi i wyznaniowymi wspólnotami. Sprzeczności te bazowały na naruszeniu systemu kulturowych wartości w etnicznym, religijnym i cywilizacyjnym aspekcie oraz na obniżeniu przez to społecznego statusu.

W działalności etnicznych podmiotów politycznych można wyodrębnić jej cechy charakterystyczne: ochrona języka, żądania ustanowienia autonomii w jej wariantcie terytorialnym oraz eksterytorialnym, reformy ordynacji wyborczej, zdobycie optymalnych warunków dla ochrony zasobów kulturowych, obrona innych interesów grupowych. Liczne instytucje partyjne czy też inne polityczne figury były głosicielami etnonacjonalizmów i reprezentowały interesy grupowe podmiotów procesów etnopolitycznych. Z jednej strony zadania etnicznej konsolidacji ukierunkowanej na zdobycie całości praw obywatelskich i etnicznych stawiane przez etniczne podmioty polityczne i etnicznych liderów, określały charakter działalności grup etnicznych, z drugiej zaś agresywna strategia władzy centralnej ukierunkowana na integrację podporządkowanych grup z imperium stała się katalizatorem wyznaczania zachowania politycznego grup etnicznych. Działalność polityczna grup podporządkowanych świadczyła o istnieniu dwóch podstawowych platform, na których mogły one osiągnąć kompromis – chodzi tu o współpracę w rozbudowie państwa i przeciwstawianie się temu. To ostatnie objawiało się brakiem akceptacji dla wszystkich wspólnot, zwłaszcza dla Niemców i Żydów. W celu zdobycia statusu partnera dla państwa wszystkie bez wyjątku mniejszości etniczne żądały stworzenia optymalnych warunków dla ochrony własnych zasobów kulturowych. Określa to

główne kryterium w ich postrzeganiu warunków kompromisu różnoprawnych wspólnot etn narodowych – integrację z państwem na prawach równoprawnych podmiotów narodu politycznego. Jednocześnie brak wspólnych, zakrojonych na szeroką skalę, kampanii mniejszości etnicznych ukierunkowanych na integrację z etnopolitycznym organizmem cesarstwa Habsburgów na prawach jego równoprawnych podmiotów, wzajemnego wsparcia w tym procesie, świadczy o tym, że ich współpraca była sytuacyjna i nie określała dominującej tendencji w dwu- lub wielostronnych relacjach.

Poprzednikiem uregulowania międzyetnicznych sporów było uświadomienie sobie przyczyn kryzysowych stosunków z *obcymi*, stopień gotowości (do ustępstw wobec *obcych* i do ochrony interesów *obcych*) oraz rezygnacja z podtrzymywania siły trzeciej strony, wrogiej dla partnera. Określało to główne kryterium w postrzeganiu przez nich kompromisu międzyetnicznego różnoprawnych, etnospołecznych wspólnot: integrację ze *swoim/obcym* państwem na prawach równoprawnych etnicznych podmiotów narodu politycznego. Czynniki statusowo-rolowy natury inicjatyw objawia się poprzez dywersyfikację *konstrukcji* kompromisu pomiędzy różnoprawnymi *obcymi*, która zwracała uwagę na propozycje zmian *status quo*, wysuwanych do państwa przez etniczne podmioty polityczne. Jedną z płaszczyzn, na której formował/przejawiał się kompromis pomiędzy różnoprawnymi, etnospołecznymi wspólnotami było ich uczestnictwo w ochronie państwa przed wrogami zewnętrznymi albo też – uwzględniając charakter stosunków międzynarodowych na konkretnym, historycznym etapie – demonstracja gotowości do aktywnej obrony jego niepodzielności terytorialnej i suwerenności. Inicjatywa uregulowania sporów międzyetnicznych formowała się jako wspólny mianownik dwóch czynników: prawdopodobnej korekcy relacji z siłą trzecią, czyli rezultatu osłabiwości związków prawdopodobnego sojusznika z innymi etnicznymi mniejszościami i państwem; głębokość dwustronnych sprzeczności pomiędzy prawdopodobnymi partnerami, ich dążeń do neutralizacji społecznych lub innych konfliktów, czy na odwrót – nabytego bagażu (przynajmniej w stadium pozbawionego emocji współistnienia) pozytywu. Perspektywa harmonijnej współpracy różnoprawnych wspólnot etn narodowych w analizowanym chronotopie zależała od dwóch czynników: wzajemnej gotowości grup lub innych przedstawicieli do współdziałania w celu realizacji ważnych dla nich zadań; przejawów zewnątrzgrupowej empatii.

Bibliografia:

- Andlauer Teresa. 2001. *Die jüdische Bevölkerung im Modernisierungsprozess Galiziens (1867–1914)*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- Cybenko Larissa. 2008. *Galicia Miserabilis und/oder Galicia Felix? Ostgalizien in der österreichischen Literatur*. Lwów: VNTL-Klasyka. Wien: Praesens Verlag.
- Dziedzic Andrzej. 2001. *Monarchia konstytucyjna w Austrii 1867–1914. Władza – obywatel – prawo*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Fras Zbigniew. 2004. *Galicja*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Gaisbauer Adolf. 1988. *Davidstern und Doppeladler: Zionismus und jüdischer Nationalismus in Österreich, 1882–1918*. Wien – Köln – Graz: Böhlau Verlag.

- Gąsowski Tomasz. 1998. „Struktura narodowościowa ludności miejskiej w autonomicznej Galicji”. *Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne*. Zesz. 125.
- Haslinger Peter. 2008. „Sprachenpolitik, Sprachendynamik und imperiale Herrschaft in der Habsburgermonarchie 1740–1914”. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*. Bd. 57, N. 1.
- Hye Hans Peter. 1998. *Das politische System in der Habsburgermonarchie. Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation*. Praha: Karolinum nakladatelství Univerzity Karlovy.
- Kann Robert A. 1964. *Das Nationalitäten der Habsburgermonarchie. Geschichte und Ideen*. Erster Band: Das Reich und die Völker. Zweite Auflage. Graz – Köln: Verlag Hermann Böhlau.
- Maciak Dariusz. 2006. *Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888–1895*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Mark Rudolf A. 1994. *Galizien unter österreichischer Herrschaft. Verwaltung – Kirche – Bevölkerung*. Marburg: Herder-Institut.
- Müller Sepp. 1961. *Von der Ansiedlung bis zur Umsiedlung. Das Deutschtum Galiziens, insbesondere Lembergs. 1772–1940*. Marburg am Lahn: Johann Gottfried Herder-Institut.
- Państwowa ustawa o prawie stowarzyszenia się z 15 listopada 1867 r.* 1867. W *Dziennik Ustaw Państwowych*. Nr. 134.
- Państwowa ustawa o prawie zgromadzania z 15 listopada 1867 r.* 1867. W *Dziennik Ustaw Państwowych*. Nr. 135.
- Państwowa ustawa zasadnicza z 21 grudnia 1867 r. o powszechnych prawach obywateli dla Królestw i Krajów w Radzie Państwa reprezentowanych.* 1867. W *Dziennik Ustaw Państwowych*. Nr. 142.
- Partacz Czesław. 1996. *Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888–1908*. Toruń: Adam Marszałek.
- Stourzh Gerald. 1980. Die Gleichberechtigung des Völkstämme als Verfassungsprinzip 1848–1918. W *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Im Auftrag der Kommission für die Geschichte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1848–1918) herausgegeben von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. Band III: Die Völker des Reiches. 2. Teilband*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Urbanitsch Peter. 1994. „Vereine und politische Mobilisierung in Ciesleithanien”. *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*. Bd. 33.
- Wagner Rudolf. 1984. *Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals österreichischen Bukowina*. München: Der Südostdeutsche Verlag.
- Wolf Larry. 2010. *The Idea of Galicia: History and Fantasy in Habsburg Political Culture*. Stanford: Stanford University Press.
- Wynne Suzan F. 2006. *The Galitzianers: The Jews of Galicia, 1772–1918*. Kensington: Wheatmark Print.